

Αστική Έρημος

Νίκος Ιωάννου

Επιστρέφοντας από τη Σόφια, είχα στο μυαλό μου δύο εικόνες. Η μία ήταν το κέντρο της πόλης, το ιστορικό της κέντρο με τα όμορφα κτίρια, που σου έδινε την αίσθηση του ανοιχτού. Η άλλη ήταν τα τεράστια οικοδομικά μπλοκ που από μακριά και από κοντά σου πλάκωναν την καρδιά. Μπαίνοντας στη Θεσσαλονίκη με αυτή την τελευταία εικόνα στο μυαλό, είδα με άλλο μάτι τις θλιβερές πολυκατοικίες στη σειρά, κυρίως στο κέντρο της πόλης. Πράγματι, οι πολυκατοικίες των πόλεών μας, ειδικά αν είναι σαν αυτές στη Θεσσαλονίκη, δεν διαφέρουν ιδιαίτερα από αυτές του οικοδομικού σοσιαλιστικού ρεαλισμού. Ίσως είναι λιγότερο 'βαριές', ωστόσο διατηρούν την αισθητική μιζέρια του μαζικού με επιπλέον στοιχείο την προχειρότητα.

Αυτό όμως που ξεχωρίζει τις δύο αστικές περιπτώσεις είναι η ζωή μέσα, γύρω και κάτω από τις πολυκατοικίες. Στη μια περίπτωση, στη Σόφια, αν αποφασίσουμε να περιδιαβούμε μια περιοχή με οικοδομικά μπλοκ, θα περπατήσουμε μια πραγματική αστική έρημο. Στην άλλη περίπτωση, στις πυκνοκατοικημένες πολυκατοικίες του κέντρου της Θεσ/κης, και κάτω από τις πολυκατοικίες, ένας δημόσιος-ιδιωτικός χώρος, **μια αγορά**, διαδραματίζεται με χαοτικό τρόπο· σε αυτή την αγορά, όμως, μπορεί κάποιος να νιώσει ότι βρίσκεται ανάμεσα σε ανθρώπους.

Πρόκειται για τον χαρακτηριστικό τρόπο που διαμορφώθηκε το αστικό περιβάλλον στη μεταπολεμική Ελλάδα, με την αγορά να εξαπλώνεται ακατάστατα παντού. Επί δεκαετίες, μέχρι και σήμερα, τα μικρομάγαζα φυτρώνουν σαν τα μανιτάρια όπου εμφανίζεται κυκλοφορία των ανθρώπων και γίνονται δείγμα ζωτικότητας μιας περιοχής. Ψιλικατζίδικα, καφενεία, μπακάλικά, μίνι μάρκετ, επισκευαστήρια και κάθε είδους επιχείρηση δίνουν την εικόνα της ζωντανής γειτονιάς, όπου μπορείς να ρωτήσεις οτιδήποτε, να σχολιάσεις, να πεις ή να φας κάτι. Η ζεστασιά της αστικής ζωής περιορίζεται, λοιπόν, στη λειτουργία μιας τέτοιας αγοράς.

Θα μπορούσε, βεβαίως, ο άχτιστος δημόσιος χώρος, η πλατεία ή το πάρκο να γίνει χώρος συνεύρεσης των ανθρώπων για την άσκηση πολιτικών δράσεων ή δράσεων πολιτισμού και επικοινωνίας, κάτι όμως που σπανίως βλέπουμε – εκτός από τα πρόσφατα κινήματα των πλατειών, το βλέπουμε κυρίως σε περιπτώσεις σεισμών.

Ενώ, λοιπόν, στις πόλεις των μεταπολεμικών σοσιαλιστικών κρατών η αστική έρημος κατασκευάζεται από το καθεστώς για τη στέγαση και την εποπτεία των υπηκόων, στα δυτικά κράτη έχουμε ένα προαστιακό κίνημα, όπου οι ευκατάστατοι αποχωρούν από το κέντρο της πόλης και δημιουργούν από μόνοι τους αστικές ερήμους αμιγούς κατοικίας. Σε αυτή την περίοδο, γεννιέται και το **εμπορικό κέντρο**, που γίνεται το μοναδικό σημείο συνεύρεσης ανθρώπων, οι

οποίοι

φυσικά φθάνουν εκεί με το αυτοκίνητό τους. Αυτή είναι η εποχή όπου πλέον το κάθε μέλος της οικογένειας έχει το δικό του αυτοκίνητο, αφού ζει σε μία αστική περιοχή με τεράστιες αποστάσεις που δεν περπατιούνται.

Πριν από δέκα χρόνια περίπου, ένας φίλος μου αγόρασε σπίτι σε μία οικιστική προέκταση της Ραφήνας για να μεγαλώσουν τα παιδιά του σε ένα πιο ανθρώπινο περιβάλλον. Εγώ έβλεπα σε αυτήν του την κίνηση μια ευκαιρία για απόδραση από το κέντρο, έβλεπα μέρες ηλιόλουστες με τον φίλο μου και τον γιο του σε μια βαρκούλα να ψαρεύουμε.

Όμως τα πράγματα δεν έγιναν έτσι. Ο φίλος μου καθημερινά περνάει ώρες στο αυτοκίνητο, μεταφέροντας τα παιδιά του από τα Γαλλικά στη μουσική και από εκεί στο γυμναστήριο, πέρασμα από το εμπορικό κέντρο και το βράδυ στο σπίτι. Διόλου πιο ανθρώπινο περιβάλλον από το κέντρο της πόλης, διόλου πιο ανθρώπινη ζωή και διόλου φθηνότερη.

Στην Ελλάδα, το **προαστιακό κίνημα** εμφανίστηκε κατά τη δεκαετία του 1970 και φούντωσε κατά τη δεκαετία του 1990. Ολόκληρες περιοχές του αθηναϊκού κέντρου άρχισαν να αδειάζουν, όπως τα Σεπόλια, τα Πατήσια, η Κυψέλη, το Κολωνάκι, και να παραδίδονται σταδιακά σε νέους κατοίκους. Όποιος είχε χρήματα ή τη δυνατότητα για στεγαστικό δάνειο αποχωρούσε από το διαμέρισμα του κέντρου για να μεταφερθεί στα νέα προαστιακά συμπλέγματα της απομόνωσης και της ερημιάς, σε

σπίτια όμως που έδιναν την εντύπωση της αυτάρκειας. Επίσης, περιοχές ολόκληρες παραδόθηκαν στην εγκατάλειψη, όπως το Μεταξουργείο, ο Κολωνός, ο Άγιος Πάυλος ενώ τα σχέδια ανάπλασής τους δεν πραγματοποιήθηκαν ποτέ. Δειλά, ένα νέο ρεύμα οικειοποίησης αυτών των περιοχών έχει εμφανιστεί, κυρίως από ανεξάρτητους παραγωγούς πολιτιστικών αγαθών κάθε είδους και αυτό είναι ένα παράδειγμα **αστικής από-ερημοποίησης**.

Αυτή η από-ερημοποίηση πραγματοποιείται με έναν ξεχωριστό, διαφορετικό τρόπο από την πεπατημένη οικονομική μέθοδο, δηλαδή την επιχειρηματική δραστηριότητα. Στην πραγματικότητα, έχουμε αναδημιουργία του δημόσιου-ιδιωτικού χώρου γύρω από τα κοινά αγαθά, που έχουν σχέση κυρίως με την επικοινωνία και πρόκειται για ατομικά και συλλογικά εγχειρήματα που αναζητούν ένα νέο περιεχόμενο. Στα χαρακτηριστικά αυτού του περιεχομένου επικεντρώνεται το ενδιαφέρον από πολιτικής απόψεως, εφόσον έχουν σχέση με την ανοιχτότητα, την ελεύθερη έκφραση, την ισονομία και τη δημοκρατία.

Έτσι, σε περιοχές του κέντρου της πόλης όπως ο Άγιος Πάυλος, όπου βλέπουμε μία ερημοποίηση λόγω εγκατάλειψης, εμφανίζονται τώρα ίχνη μιας κίνησης από-ερημοποίησης, ενώ σε άλλες περιοχές όπως τα Πατήσια (Μιχαήλ Βόδα – Αχαρνών, κλπ) η αλλαγή του πληθυσμού έγινε χωρίς να αφήσει μεγάλο κενό, εφόσον είχε ξεκινήσει ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '90.

Το κίνημα των πλατειών του 2011, με

κορυφαία συνέλευση εκείνη του Συντάγματος, υπήρξε ένα φωτεινό παράδειγμα για το πώς μπορεί να παραχθεί η πολιτική από τα κάτω, όμως η μεταφορά αυτού του παραδείγματος στις γειτονιές έγινε με ιδεολογικά χαρακτηριστικά, αποδυναμώνοντας, έτσι, την αναπαραγωγή του. Ιδεολογικά χαρακτηριστικά, τα οποία περιορίστηκαν στην πολιτική των μνημονίων και στις συλλογικές κουζίνες, ενώ παράλληλα έχουμε αθέατες ζωντανές αστικές περιοχές όπου ο δημόσιος χώρος καταλαμβάνεται από μαφιόζικου, κουμανταδόρικού τύπου δικτυώσεις, κυρίως στον αστικό πληθυσμό των μεταναστών.

Μια ακόμη περίπτωση, που ίσως δεν αποτελεί ακριβώς ερημοποίηση – εκτοπίζει όμως κάθε ιδέα δημόσιου χώρου– είναι η περίπτωση υπερσυγκέντρωσης παραβατικής δραστηριότητας σε μία περιοχή.

Γενικότερα, η υπερσυγκέντρωση μιας δραστηριότητας στο αστικό κέντρο εκτοπίζει τον δημόσιο χώρο, όπως συμβαίνει για παράδειγμα στο Μικρολίμανο, όπου τα μαγαζιά κατέλαβαν εξ ολοκλήρου το λιμανάκι, ή όπως, αντιστοίχως, η υπερσυγκέντρωση παραβατικής δραστηριότητας στην πλατεία Εξαρχείων εκτοπίζει τον δημόσιο χώρο και τις πολιτικές/κοινωνικές δράσεις.

Στο ευρύτερο αστικό σύμπλεγμα της Αθήνας, μπορούμε να παρατηρήσουμε την αστική έρημο σε δύο βασικές εκδοχές της: **στις εγκαταλειμμένες περιοχές και στις περιοχές αμιγούς κατοικίας.** Στην πρώτη περίπτωση, άδεια κτίρια ρημάζουν ελκύνοντας μόνο παραβατικές δραστηριότητες ή νόμιμες

απαξιωμένες δραστηριότητες
όπως η πορνεία. Σε κάποιες περιπτώσεις, αυτές τις περιοχές,
τις οικειοποιείται
μια νέα κοινωνική κίνηση αναδημιουργίας του δημόσιου-ιδιωτικού
χώρου, από μια
νέα αγορά, που έχει ως νέο περιεχόμενο την υποχώρηση του
οικονομοκεντρισμού και
την ανάδυση μιας νέας δημοκρατικής αντίληψης. Σε αυτή την
κοινωνική κίνηση
πρέπει να δώσουμε ιδιαίτερη προσοχή, επειδή αποτελεί το
ζωντανό παράδειγμα για
ένα πολιτικό και κοινωνικό πλαίσιο δράσης, ένα πλαίσιο
μετατροπής των αστικών
ερήμων (όπου είναι δυνατόν) σε δημόσιους χώρους – **αγορές
δημιουργικότητας**.

Οι αγορές, που διαμορφώνονται με βάση
τη δημιουργικότητα, θα μπορούσαν ίσως να προσελκύσουν και
κατοίκους στην
προσφάτως εγκαταλειμμένη περιοχή, μετατρέποντάς την σε αστική
όαση. Κανένα όμως
κίνητρο δεν θα δοθεί από το καθεστώς προς αυτή την κατεύθυνση.
Ούτε ένα ευρώ
δεν θα δοθεί για την αποκατάσταση των ερειπωμένων κτιρίων,
όπου θα μπορούσαν να
στεγαστούν εκατοντάδες εγχειρήματα που αναζητούν στέγη. Ή να
στεγαστούν
χιλιάδες άνθρωποι, οι οποίοι δυσκολεύονται με τη διατήρηση
ενός σπιτιού. Μια
τέτοια επένδυση δεν θα έφερνε κανένα οικονομικό κέρδος, παρά
μόνο κοινωνικό και
αυτό είναι κάτι που δεν ενδιαφέρει διόλου το καθεστώς.

Ωστόσο, η δημιουργία **Ελεύθερων Κοινωνικών Χώρων**, κοινωνικών
κέντρων σε αστικές ερήμους όπου εμφανίζεται μία κοινωνική
κίνηση, θα μπορούσαμε
να πούμε ότι ισοδυναμεί με το άνοιγμα μιας πόρτας στην κλειστή

πόλη.

Αντιστοίχως, η δημιουργία Ελεύθερων Κοινωνικών Χώρων σε περιοχές της Αθήνας, όπου η σύνθεση του πληθυσμού έχει αλλάξει σταδιακά τις τελευταίες δεκαετίες, θα μπορούσε επίσης να ανοίξει την πόρτα σε μια νέα πόλη η οποία διατηρεί και επαυξάνει την κλειστότητα της παλιάς (Πατήσια, Κυψέλη, Σεπόλια κ.λ.π.). Μιλάμε βεβαίως για πραγματικά Ελεύθερους Κοινωνικούς Χώρους και όχι χώρους οι οποίοι συγκροτούνται ιδεολογικά, αποκλείοντας κάποιον που βρίσκεται πέρα από την οικεία ιδεολογία τους.

Επίσης, θα χαρακτηρίζαμε αστική έρημο και μια περιοχή με εγκαταλειμμένα βιοτεχνικά ή βιομηχανικά κτίρια. Ακόμη, θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε αστική έρημο ένα και μόνο βιοτεχνικό ή βιομηχανικό κτίριο, όταν αυτό καταλαμβάνει μία μεγάλη έκταση, είτε βρίσκεται στον Ταύρο είτε στην Κάτω Κηφισιά. Πρόκειται για κτίρια που δεσμεύουν αστικό έδαφος και τα οποία θα μπορούσαν να γίνουν κοινό έδαφος, όπου θα πραγματοποιούνταν νέα παραγωγικά και πολιτιστικά σχέδια σε πειραματική εφαρμογή. Σε καμία περίπτωση όμως το καθεστώς δεν θα έδινε ούτε ένα ευρώ για τη δέσμευση και την αποκατάσταση αυτών των κτιρίων, προκειμένου να αποδοθούν σε εγχειρήματα μικρού μεγέθους και με μικρό οικονομικό κύκλο.

Φυσικά, δεν πρόκειται απλώς για αστικά ή πολεοδομικά κενά που μπορεί να δημιουργούνται λόγω εγκατάλειψης ή

κατάρρευσης των κτιρίων. Πρόκειται για αστικές ερήμους που δημιουργούνται από την έλλειψη αστικής ζωής, ακόμη και όταν αυτή η αστική ζωή ήταν περιορισμένη σε έναν μόνο τομέα των ανθρώπινων δραστηριοτήτων, την παραγωγή. Φυσικά δεν θα είχε κανένα νόημα η επιστροφή στην παλαιότερη χρήση των εγκαταλειμμένων βιομηχανικών κτιρίων ή γενικότερα αστικών περιοχών που πέρασαν στην εγκατάλειψη. Επρόκειτο σαφώς για ένα κομμάτι του αστικού οικοσυστήματος που διαλύθηκε και στη θέση του δημιουργήθηκε η αστική έρημος με την έννοια της απουσίας αστικής ζωής.

Απουσία αστικής ζωής, άλλωστε, δεν έχουμε μόνο σε εγκαταλειμμένες περιοχές, αλλά και σε κατοικημένες, όπως είπαμε, και αυτό αποτελεί τη δεύτερη εκδοχή της αστικής ερήμου. Ανεξάρτητα από τον χωροταξικό σχεδιασμό μιας πόλης ή μιας αστικής περιφέρειας όπως είναι η Αθήνα, οι άνθρωποι οι ίδιοι είναι αυτοί που δίνουν στην πράξη σε μία περιοχή τον χαρακτήρα της αμιγούς κατοικίας.

Πρόκειται, δηλαδή, για συγκεκριμένο κοινωνικό ρεύμα της αποστειρωμένης οικογενειακής ή ιδιωτικής ζωής, μακριά από την αστική πολυποικιλότητα και πολυπλοκότητα του κέντρου μιας μητρόπολης.

Ενσαρκώνεται, λοιπόν, αυτή η αποστειρωμένη φαντασίωση σε αστικές περιοχές, στις οποίες, αν αναγκαστείς να περπατήσεις, θα δυσκολευτείς, θα διψάσεις και δεν θα βρίσκεις ούτε περίπτερο, ενώ οι βρύσες θα καταβρέχουν τα γκαζόν πίσω από χαμηλούς

φράχτες, όπου δεν θα
μπορείς να πλησιάσεις γιατί θα σου γρυλίζουν εκπαιδευμένα
μαντρόσκυλα, ενώ ο
καλοκαιρινός ήλιος θα σε σφυροκοπά στο αμόνι ποιας ερήμου; Κι
αν σαν από
μηχανής θεός εμφανιστεί κάποιο ταξί και έχεις χρήματα, θα το
πάρεις με αγωνία
λέγοντας: «Στον πλησιέστερο σταθμό Μέσων Μαζικής Μεταφοράς!
Στον πολιτισμό!».

Αν βρεθεί, λοιπόν, κανείς σε μια
προαστιακή περιοχή αμιγούς κατοικίας θα νιώσει την απουσία της
αστικής ζεστασιάς
και της ευχέρειας να πει «ένα νεράκι, παρακαλώ» σε κάποιο
καφενείο ή να βρει
μια βρύση, μια δημόσια βρυσομάνα, από αυτές που έχουν
γενικότερα εξαφανιστεί
από τις πόλεις, ίσως προς χάριν του εμφιαλωμένου νερού και της
αίσθησης της
πεζής ατομικότητας που αυτό προσφέρει. Η αστική περιοχή
αμιγούς κατοικίας που
προκαλεί στον πεζό διαβάτη τέτοια κόπωση είναι μια αστική
έρημος.

Μπορεί να χαρακτηριστεί ως χωριό
ύπνου και οικογενειακής ζωής, ως αστική περιοχή όμως δεν είναι
παρά μια αστική
έρημος. Κάποιες φορές κάτοικοι παρόμοιων περιοχών βρίσκονται
στο προσκήνιο
τοπικών περιβαλλοντικών κινημάτων, που είναι σπουδαία ευκαιρία
για την
επανακοινωνικοποίησή τους. Κοινωνικές κινήσεις αυτού του
είδους ρηγματώνουν τα
όρια της αστικής ερήμου, τα οποία όρια υπήρξαν πρώτα ως
φαντασίωση, έπειτα
πραγματώθηκαν και έγιναν πλέον μέρος της μορφής της πόλης·
γιατί η πόλη, όπως και να το

κάνουμε, είναι μεν οι άνθρωποι, αλλά οι άνθρωποι της δίνουν και μια μορφή.

Βεβαίως, αυτό που πρέπει να παραδεχτούμε, είναι ότι η φαντασίωση μιας αποστειρωμένης αστικής ζωής, η φαντασίωση μιας αστικής ερήμου, στην πραγματικότητα μοιάζει σαν η εξέλιξη μιας φυσιολογικής άρνησης των ανθρώπων να υποστούν τις αρνητικές πλευρές της αστικής ζωής, γιατί είναι κοινά αποδεκτό ότι η αστική ζωή, πέρα από τα θετικά της, έχει και αρνητικά, που πιθανόν να δημιουργούν τεράστιες ανασφάλειες στους ανθρώπους.

Θα είχε ενδιαφέρον να δούμε πώς ο δημόσιος-ιδιωτικός χώρος της πόλης καταλαμβάνεται πολλές φορές από παραβατικές συνομαδώσεις εφήμερης και χαλαρής μορφής ή και πιο μόνιμες, μαφιόζικου τύπου. Θα είχε ενδιαφέρον να δούμε πώς αυτού του είδους η παραβατική αστική ζωή υπερισχύει του δημόσιου λόγου και της δημιουργικότητας.

Παρατηρώντας συγκεκριμένες περιπτώσεις στην Αθήνα, όπως είναι το πάρκο Κύπρου και Πατησίων, το πάρκο Ναυαρίνου, η πλατεία Εξαρχείων, το Πεδίον του Άρεως, κτλ., διακρίνουμε την ταχύτατη και βίαιη κατάληψη των ανοιχτών αυτών χώρων από τις ναρκοπιάτσες και ό,τι αναπτύσσεται γύρω τους. Πρόκειται για μια μάχη διάρκειας, μια μάχη που δεν σταματάει ποτέ, μια μάχη ακόμη και για το τελευταίο τετραγωνικό ζωτικού χώρου στις πιάτσες της μητρόπολης. Η δραστηριότητα που τελικά καταλαμβάνει τον χώρο είναι δραστηριότητα ασταμάτητη, με ροή ποταμού. Η δύναμη του

κέρδους, η δύναμη
του ρόλου, η δύναμη των εναλλασσόμενων πελατών γίνονται μέρος
μιας
κανονικότητας. Οι διαχειριστές αυτής της κανονικότητας οι
οποίοι μπορεί να είναι
ναρκέμποροι, προαγωγοί κτλ., γίνονται κάτι σαν δήμαρχοι και
δικαστές της κάθε
πιάτσας ή της περιοχής που ελέγχουν.

Δεν θα μπορούσαμε ποτέ να
ισχυριστούμε πως η παραπάνω περιγραφή δίνει την εικόνα της
ιδανικής αστικής
ζωής. Ωστόσο, θα πρέπει να παραδεχτούμε πως η απουσία της
'ιδανικής' αστικής
ζωής ή τέλος πάντων η απουσία της δημιουργικής αστικής ζωής,
αφήνει ανοιχτό
χώρο, χώρο ελεύθερο προς κατάληψη από οποιαδήποτε
δραστηριότητα παράγεται και
αναπαράγεται ακριβώς λόγω αυτής της απουσίας. Και εδώ δεν
μπορούμε να
χαρακτηρίσουμε ως αστική έρημο μια αστική περιοχή κατειλημμένη
από παραβατικές
δραστηριότητες, ωστόσο, η απουσία της δημιουργικότητας φέρνει
στην επιφάνεια
σημάδια ερημοποίησης, όπως συμβαίνει και σε περιπτώσεις
αστικής 'μονοκαλλιέργειας', δηλαδή ανάπτυξης ενός μόνο
ξεχωριστού
τομέα.

Αστική έρημος, λοιπόν, δεν είναι τα
αστικά πολεοδομικά κενά που με κάποιο τρόπο θα μπορούσαν να
γεμίσουν με αστική
ζωή. Η αστική έρημος είναι φαινόμενο που κάποιες φορές
εξαπλώνεται ασταμάτητα. Δεν
έχει να κάνει με ταξικές διαφορές, ούτε με πολιτισμικές
διαφορές, αλλά έχει να
κάνει με την εν γένει απουσία της αστικής ζωής στις

περιπτώσεις της αμιγούς
κατοικίας και των εγκαταλειμμένων κτιρίων και περιοχών, ενώ
στις άλλες
περιπτώσεις έχει να κάνει με την υποκατάσταση μιας
δημιουργικής αστικής ζωής
από μια παραβατικού και κυριαρχικού τύπου αστικότητα.

θα άξιζε τον κόπο να περιπλανηθούμε
στα αχανή αστικά συμπλέγματα του καιρού μας, ανιχνεύοντας τις
κοιλιάδες των
αστικών 'οικοσυστημάτων' μας, ανιχνεύοντας τις αστικές ερήμους
στα προάστια
αλλά και down town, ανιχνεύοντας την
ερημοποίηση αλλά και την από-ερημοποίηση, αναζητώντας τις
αστικές οάσεις.

Ιδού, τεράστια η πόλη. Ιδού, τεράστιο και το πήδημα.

Το παρόν κείμενο δημοσιεύεται στο τεύχος της Βαβυλωνίας #20